

com Tollin ha anomenat a Servet? Al revés, ambdós focs s'aviven i s'atrauen mútuament.

Es presenta el problema cabdal de l'educació en preguntar-nos si la vida i els pensament de Servet haurien canviat en trobar-se en un altre ambient. Es segur que no. Servet és de la condició d'homes inadaptats, pedrera d'on la societat n'extreu totes les grandeses i totes les misèries humanes. Servet era un producte del temps, però Servet i els homes com Servet són, també, els productors del temps. Entre l'albir i la voluntat humana i el poder educador del medi hi ha una transfusió contínua de valors i iniciatives, una veritable simbiosi. El contacte mutu no fa altra cosa que excitar l'energia dels dos factors. Servet en altres moments o en altres medis hauria donat un resultat consemblant; hauria pogut ésser un gran Sant, o un polític ardit o, en els nostres dies, un renovador científic o un perillós comunista, però la seva vitalitat espiritual necessitava desfogar-la en propòsits i afectes diferents als dels altres homes. Si no l'hagués tingut a mà la causa a la qual contradir l'hauria inventada, perquè li calia arriscar-se en una gran acció o gran pensament. Qui posa per lema a l'obra que el porta a la foguera "i s'encengué la guerra al cel", no podia estar-se de moure brega a la terra. L'arrogant petulància que li retreuen els enemics, no és en els homes com ell pecat antisocial com sembla; al contrari, l'èmfasi i l'aparatositat cridanera de l'acte o de la idea, és el cordó umbilical que els lliga amb la vida colectiva.

Servet, a part de l'obra de Melancton i, de segur, d'altres autors protestants, s'abocà a l'estudi del Vell i Nou Testament. Era norma en els luterans, però també dels reformadors catòlics. Erasme en fa del seu estudi nervi també de l'humanisme del Nord, en contraposició a l'humanisme italià que només valora l'antiguitat grega i llatina. Però no és tan desbaratada com sembla l'ordre d'Innocent en prohibir als devots la lectura de la Bíblia. En aquells temps, l'acord és repetit per la Sorbona amb motiu d'haver-se publicat en octau manejable la traducció francesa de l'Evangeli feta per Lefebvre d'Étaples i es cremaren públicament tots els volums i declarà perniciosos

propagar entre el poble versions completes o parcials del llibre sagrat.

El contacte directe amb la font doctrinal exposa la revisió i com res no hi ha permanent—"res no hi ha que continuï", diu Carlyle—, sinó el cor i el pensament humà, les doctrines es transformen amb noves interpretacions dels principis i de les conseqüències. Un fet, un objecte, la naturalesa, tenen en cada intel·ligència un dring especial, produeixen un ressò peculiar en qui l'esguarda. I per més que sembli extraordinari, s'aviva encara més la interpretació particular quan es tracta d'un llibre. Sembla que no hauria d'ésser així. Un llibre és clar; les lletres es disposen sàviament i les paraules surten ben conjuminades; encara que l'autor es dilueixi en disquisicions i lirismes és més concís que els fets; i també més concret, malgrat estigui escrit de manera confusa. No obstant, el llibre desvetlla en cada lector, en més o menys grau i intensitat, el món misteriós que cova en l'ànima. Hi ha homes tan rics que retornen al llibre tota una biblioteca. Es subverteixen els factors, segons de qui es tracta: caràcters i temperaments com Servet, es pot ben dir, sense pecar d'exagerats, que és el llibre qui els llegeix a ells, perquè amb ell es llegeixen i esbrienen l'ànima pròpia.

Servet surt de Tolosa amb l'esperit pur i emprenedor del que ha estat en contacte directe amb la claredat suprema. Déu, Veritat, Bondat, Belleza, poc importa. Qui un dia s'eleva fins a l'absolut i s'hi acara i l'esguarda fit a fit amb el cor pantejant, amb el pensament agitat, però cor i cervell oberts per tots els finestrals—més que els finestrals: tots els porus s'esbatanen i esdevenen xucladors—per a absorvir-ne l'essència, ja no té més missió en la vida que narrar ço que ha vist i ço que ha après malgrat els perills, sacrificis, dolors que comporti. Servet ha rebut l'encàrrec diví i no el defugirà. Per més que s'ho proposés no podria escapolar-se'n. Si Macbeth matà el somni, Servet matava la vetlla; el seu regne ja no era d'aquell món que l'envoltava, sinó del que portava a dins seu i era esdevenidor pels homes que es movien sota el pes de l'actualitat.